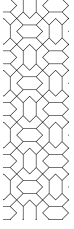

CITATION

Ataş, Hacı, "A Methodological Evaluation Related to the Hadith and Siyar Narratives in the Sample of Medina Contract", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 13, 13 (2018/13) pp. 269-285

MEDİNE SÖZLEŞMESİ ÖRNEKLİĞİNDE HADİS VE SİYER RİVAYETLERİ İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

A Methodological Evaluation Related to the Hadith and Siyar Narratives in the Sample of Medina Contract

Hacı ATAŞ

Öğretmen,

Milli Eğitim Bakanlığı.

Teacher, Ministry of Education.

hacihoca75@mynet.com, Orcid: 0000-0001-9276-2966

Öz

Hadis rivayetlerinin baş tarafında bir sened zinciri vardır ve bu, hadis rivayetlerinde vazgeçilmez bir unsurdur. Aynı şekilde siyer rivayetlerinin ekserisinde de sened zinciri yer alır. Ancak isnad uygulaması siyer haberleri için vazgeçilmez bir unsur değildir. Bu noktada metodolojik açıdan hadis ve siyer ilimleri birbirinden ayrılır. Hadis usulcileri siyer müelliflerini birçok nedenle eleştirirler. Bu eleştirilerin en önemli sebeplerinden biri, onların her haber için ayrı bir isnad kullanmamalarıdır. Bu nedenle hadisçiler, onlardan rivayet nakletmezler. Ancak biz, hadisçilerin siyer ilmi ile hadis ilmi arasındaki farkları göz önüne almadan değerlendirme yaptıkları görüşündeyiz. Dolayısıyla bu ilim dallarının kendi dinamikleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunuyoruz. Siyer rivayetlerinin hadis rivayetleri gibi aynı yöntemle tenkit edildiğinde objektif olmayan değerlendirmelere yol açabileceği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Hadis, siyer, metot, rivayet, isnad.

A METHODOLOGICAL EVALUATION RELATED TO THE HADITH AND SİYAR NARRATIVES IN THE SAMPLE OF MEDINA CONTRACT

Abstract

There is a chain of sanad at the head of the hadith narratives and this indispensable element in the hadith narratives. In the same way, in the majority of the narratives of siyar include a chain of sanad. However, isnad implementation is not an indispensable element for siyar narratives. Hadith methodologists criticize the siyar writers for many reasons. One of the most important reasons of this criticizes that they do not use a separate (isnad) for every narration. For this reason, the hadith writers do not transfer narrative from them. However, we think that the hadith methodologists are evaluating without considering the differences between the siyar and hadith science. Therefore, we defend that these disciplines should be evaluated within their own dynamics. We believe that siyar narratives may lead to non-objective evaluations when criticized in the same way as hadith narrations.

Keywords: Hadith, siyar, method, narrative, isnad.

KAYNAKÇA

Ataş, Hacı, "Medine Sözleşmesi Örnekleminde Hadis Ve Siyer Rivayetleri İle İlgili Metodolojik Bir Değerlendirme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 13, 13 (2018/13) ss. 269-285.

Makale Geliş T.: 09/04/2018, **Kabul T.:** 31/05/2018.

Giriş*

İslam tarihinde siyer ilmi, Hz. Peygamber'in hayatını ve savaşlarını konu alan siyer-meğâzî alanındaki haberlerin araştırılıp ortaya çıkarılması ile başladı. Bir asır kadar devam eden bu çalışmalar sonucunda toplanan malzeme, konularına ve tarihî sırasına göre düzenlenerek eserler yazılmaya başlandı. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve Muhammed b. İshâk (ö. 151/768) ile siyer-meğâzî alanında ilk kitaplar telif edildi. Vâkıdî (ö. 207/823) ile de bu alan daha sistemli hâle geldi.¹

Zübeyr b. Avvâm'ın oğlu Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Hz. Osman'ın oğlu Ebân b. Osman, (ö. 100/718), Vehb b. Münebbih (ö. 110/728), Âsım b. Amr b. Katâde (ö. 120/737), Şurahbil b. Sa'd (ö. 123/741), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741), Abdullah b. Ebî Bekir b. Hazm (ö. 135/752), Musa b. Ukbe (ö. 141/758), Ma'mer b. Râşid (ö. 154/770), Muhammed b. İshâk (ö. 151/768), Vâkıdî (ö. 207/823) gibi isimlerin rivayetleri hem hadis hem de siyer kaynaklarında yer almaktadır. Dolayısıyla ilk siyer yazıcıları aynı zamanda ilk hadis yazıcıları idi.² İlk hadisçilerden Buhârî'nin aynı zamanda tarih kitabının olması bu gerçeği desteklemektedir.

Hadis ve siyer kitaplarının ortaya çıkması ve yaygın hâle gelmesiyle beraber bir bilgi ve haber karmaşası ortaya çıkmaya başladı. Hadisler ve siyer haberleri içerisine çeşitli yollarla sahih olmayan, bilgi karmaşasına sebep olan rivayetler girmeye başladı. Bu nedenle muhaddisler ve siyerciler rivayetlerin sıhhatini tespit etmek amacıyla senedlerde yer alan râvîlerin güvenilirliklerini araştırmaya başladılar. Bunun sonucunda cerh ve ta'dîl ilmi ve râvîlerin biyografilerini ele alan ricâl kitapları ortaya çıktı.³

Hadis müellifleri, kitaplarındaki siyer-meğâzî ile ilgili rivayetleri

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN danışmanlığında devam etmekte olan "Siyer ve Hadis Rivayetlerinde Kitâbu'l-Meğâzî" isimli doktora çalışmasından derlenmiştir.

¹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İstanbul: İSAR, 1998), 20.

² Muhammed Hamidullah, *Siyer-i İbn İshak Mukaddimesi* (İstanbul: Düşün Yay., 2012), 35-37; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi (İlk Dönem)* (Ankara: AÜİF, 1999), 34-35; Adnan Demircan, *Siyer* (İstanbul: Beyan Yay., 2016), 21-22.

³ Mehmet Eren, "Hadis İliminde Rical Bilgisi ve İlk Kaynakları", *Dini Araştırmalar* (Ocak-Nisan 2000): 137; Nilgün Öksüz, "Hadis-Tarih İlişkisi ve Buhârî'nin et-Tarîhu'l-Evsatın'daki Metodu" (Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004), 15.

nakledeken de tıpkı ibadetler ve muamelât hakkındaki rivayetler gibi sened zincirleri kullanmışlardır. Bu senedlerde yer alan râvîleri de aynen hüküm rivayetlerinde olduğu gibi cerh ta'dîl süzgecinden geçirmişler ve güvenli gördükleri râvîlerden nakil yapma konusunda titizlik göstermişlerdir.⁴ Ancak, kendilerinin gösterdiği bu titizliği başta ilk siyer müellifi Muhammed b. İshâk (İbn İshak) olmak üzere, Vâkîdî ve İbn Sa'd gibi meşhur siyer yazarlarının göstermediğini iddia etmişlerdir. Siyercileri, her haber veya rivayet için ayrı sened zinciri vermedikleri, bazı haberleri tek râvî ile naklettikleri, sened zincirindeki kronolojik sıraya özen göstermedikleri yani râvî atlayarak rivayet yaptıkları için tenkit etmişlerdir. Hatta siyer müelliflerinin bu uygulamalarından ötürü hadis müellifleri onlardan rivayet nakli yapılamayacağını öne sürmüşlerdir. Kendilerinin rivayet ettikleri hadisleri, “cerh ta'dîl” süzgecinden geçirdikleri için daha sağlam ve güvenilir bulurken siyer müelliflerinin, duydukları her haberi tabiri caizse “güvenlik testinden” geçirmeden naklettikleri için onların nakillerine güvenilemeyeceğini iddia etmişlerdir.⁵

1. Metodolojik Açıdan Hadis ve Siyer

Hicri 2. yüzyıl siyer ve hadis müellifleri için önemli bir zaman dilimidir. Bu dönemde siyer ve hadis ilmi ile uğraşan ilim insanları haberleri toplamak, tasnif ve tertip etmek amacıyla “ilim seyahatleri” düzenlediler. Bu seyahatler sonucunda hadis ve siyer yazarları arasında üslup yönünden bir etkileşim meydana geldi. Buna göre her tarihî hâdise, görgü şahidinin veya o dönemde yaşamış olan bir râvînin sözleriyle rivayet edilmiş olacak ve isnad yoluyla eserin yazarına kadar ulaştırılacaktır. Bu yöntem, olayları ay ve günlerine varacak kadar tarihlendirme açısından önemli bir katkı sundu. Ancak bu tenkit şekli olayın senedinde yer alan râvîlerle sınırlı kaldı. Haberi rivayet eden râvî ve râvîler zinciri güvenilir ise o rivayet sağlıklı ve güvenilir kabul edildi. Olayın an-

⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., 1977), 208.

⁵ Hizmetli, *İslam Tarihi*, 35; Salahattin Polat, “Hadîste Metin Tenkidi (I)”, *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 6 (1989): 118; Şaban Öz, “İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri” (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 42-43; Demircan, *Siyer*, 52-56.

latıldığı metin yeterince sorgulanmadı.⁶ İsnad tenkidi olarak nitelendirilen bu metodun hadis âlimleri tarafından çoğunlukla uygulandığını söylemek mümkündür.⁷

Hadis ve siyer ilmi arasında ele aldıkları konular itibariyle yakın bir ilişki vardır. Bilhassa çıkış noktasında sözlü rivayetlere dayandıkları için her iki ilim dalı da aynı metoda sahiptir. Her iki ilim dalının da naklettiği metinlerin baş tarafında “isnad” denilen “râvîler zinciri” bulunmaktadır. Bu müşterek özellik diğer ilimlerde pek göze çarpmaz. Esasında siyer, müstakil bir ilim hâline gelmeden önce hadis metinlerinin içinde parçalar hâlinde yer alan bir olgu idi.⁸

Hadisçiler için rivayetlerin sened zinciri yoluyla Hz. Peygamber’e kadar dayandırılması son derece önemlidir. Kur’an’dan sonra ikinci kaynak olan hadislerin hüküm ihtiva etmesi onların güvenilir bir isnad yoluyla gelmesine bağlıdır. Bu yüzden sened zinciri muhaddisler için vazgeçilmez bir unsurdur.⁹

Hadis ve siyer rivayetlerinin tedvin ve tasnif edilmesi aşağı yukarı aynı döneme denk düşmektedir. Hz. Peygamber’in hayatı ve İslam’ı uygulayışı hakkında doğrudan bilgi kaynağı olan hadisler, siyer ve meğâzî’nin de kaynaklarından birini oluşturmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla siyer ilmi, hadis ilminin içinden çıkan ve onun tenkit ve tevsik usullerinden yararlanarak gelişen bir alan olarak görülür.¹¹

Siyer yazarları da hadisçiler gibi rivayetlerini çoğunlukla isnad yoluyla nakletmişlerdir. Ancak onların bu hususta hadisçiler kadar titiz olmadıkları, bilhassa muhaddisler tarafından sürekli eleştiri konusu olmuştur. İbn İshak ve Vâkîdî gibi ilk siyer müellifleri, hadisçiler gibi rivayetlerinde sened zinciri kullanmışlar, ancak her haber veya rivayet için bunu yapma-

⁶ Şefaettin Severcan, “Rivayetlerin Bilimselliği, Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi”, *İstem* 9 (2007): 25; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ, (İstanbul: 1980), 2: 594.

⁷ Severcan, “Rivayetlerin Bilimselliği”, 25.

⁸ Ali Yardım, *Hadis I*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1984), 20-21.

⁹ Reem Azzam, “Hadis Kritisliği ve Hadis Metodolojisi ile Modern Tarih Metodolojisinin Mukâyesesi” trc. Halil Kilercioğlu, *Yeni Ümit* 57 (2002): 36.

¹⁰ Hizmetli, *İslam Tarihi*, 56-57.

¹¹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977), 208; Chick Bouamrane, “İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış”, trc. Nesimi Yazıcı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1988): 265.

mışlardır. İlk siyer yazarları haberlerini yer ve zaman göstererek almışlar ve bu haberleri yorumlamadan sonraki nesillere aktarmışlardır. Böylece siyer yazarları, naklettikleri bir rivayetin senedindeki râvîleri araştırmadıkları, bunun sonucunda da zayıf ve uydurma haberleri eserlerine aldıkları yönündeki eleştiriler ile karşı karşıya kalmışlardır.¹²

Hadiste isnad sistemine özel bir önem verilmesinden dolayı, isnad sisteminin bir parçası olan râvîlerin durumunun tetkikine gerek duyulmuştur. Hadisi rivayet eden râvîlerde, hadislerin kabul edilebilmesi için bazı şartlar aranmıştır. Bu şartlardan herhangi birisinin o râvîde bulunmaması hem râvînin zayıf sayılmasına hem de rivayetin reddine sebepdir. Râvîlerin durumu, birincisi adalet ikincisi de zabt olmak üzere iki başlık hâlinde değerlendirilmektedir. Râvîlerin bu şekilde güvenilir olup olmadıklarını, kendilerinden rivayet alınıp alınamayacağını hükme bağlayan hadis ilmine cerh ve ta'dîl denilmektedir.¹³

Hadis ilminde geliştirilen cerh ta'dîl anlayışı yani isnad tenkit sistemi birçok siyercinin rivayetçilik anlayışında etkili oldu.¹⁴ Ancak, hadislerin tenkidinde gösterilen titizlik siyere dayalı rivayetlerin toplanmasında ve tenkit edilmesinde gösterilemedi. Dolayısıyla siyer kitaplarında tenkitçilik gerektiği gibi uygulanmadı ve sistematik bir siyer metodolojisi geliştirilemedi.¹⁵

Muhaddislerin çoğunun görüşüne göre, bir hadisin isnadının sahih olması o hadisin metninin de sahih kabul edilmesinde önemli bir etkenidir. Ancak, bazı hadislerin senedleri sahih olmakla birlikte metinleri ya sahih kabul edilmemiş ya da sahihliği konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Dolayısıyla hadisin senedinin sahih olması onun metninin de sahih olacağı anlamına gelmediği açıkça ifade edilmiştir.¹⁶

¹² James Robson, "İbn İshak'ın İsnad Kullanışı (1)", trc. Talat Koçyiğit, *AÜİF Dergisi* (1962): 118; İmtiaz Ahmed, "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdî", trc. Ramazan Özmen, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2000): 429-439.

¹³ Selahattin Polat, "Cerh ve Ta'dîlin Tenkidi", *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 2 (1985): 221; Ali Arslan, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy. 2 (2014): 63.

¹⁴ Zeki Velîdi Togan, "Ortaçağ İslam Âleminde Tenkidi Tarih Telâkkisi", *İst. Tet. Ens. Der.* 1, cüz. 1-4, (1954): 43.

¹⁵ Hizmetli, *İslam Tarihi*, 35.

¹⁶ Abdurrahman b. Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ömer, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1: 99-100.

Siyer ilmi, tenkitçilik açısından gerekli olan malzemelerden mahrumdur. Bu nedenle siyer, zorunlu olarak metin tenkidi ile yetinmek durumunda kalmıştır. Böyle bir tenkit ise çoğunlukla kişisel yorum düzeyinin ötesine geçememiştir. Hadis ilminde ise sened ve metin tenki-diyle alakalı bütün malzemeler elde mevcuttur. Hadis ve siyer ilimleri arasındaki malzeme bolluğu veya eksikliğinden dolayı bu ilim dallarının tenkit metotları da birbirinden ayrılmalıdır. Bu ilimlerin tenkit metotlarını birbirlerinin yerine kullandığımızda uygulamada ciddi sorunlarla karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır.¹⁷

Hadisler nakledilirken diğer rivayetlerle birleştirilmez ve yorumlanmaz. Metinde anlatılan olay ne kadar kısa olursa olsun her hadis için bir isnad kullanmak zorunludur. Siyer’de ise her olay veya haber için tek tek isnad kullanmak zorunlu değildir. Bu durum hadis ile siyer metinleri arasındaki temel farklardan biridir. Hadisçiler kendi görüş ve yorumlarının rivayetin metni ile karışmamasına özen gösterirler. Onlar, hadislerle ilgili yorumlarını ya bâb başlıklarında zikretmişler ya da hadislerin kitap içindeki diziliş ve sıralanışları ile çözüm yollarına işaret etmekle yetinmişlerdir. Tarihçiler ise bir olayla ilgili topladıkları haberleri kendi yorum ve tasvirleriyle birlikte bir terkip içinde sunarlar. Tarihçi, kaynaklara ne kadar bağlı olursa olsun olayları belirli bir düzen ve tutarlı bir anlatım içinde takdim etmek zorundadır. Tarihî olayların tarihçinin kurgusu ile anlamlı bir bütün teşkil edecek şekilde esnek bir anlatımla sunulmasında bir sakınca görülmez.¹⁸

Her ne kadar ilk bakışta her iki ilim dalında da haberi kaynağına ulaştırma (isnad) söz konusu ise de gerek siyer gerekse hadis bu konuda kendine has özellikler sebebiyle birbirlerinden ayrılmaktadır.¹⁹ Bununu sebebini Hamidullah şöyle açıklar:

Hadiste bütün öğeleri birbirine bağımlı bir kıssanın anlatılması istenmez. Her olay için ayrı ayrı sened zinciri istenir. Olayın boyutu ne kadar küçük olursa olsun isnadda yer alan her râvînin olayı bildiğine şehâdet etmesi istenir. Siyere gelince o da hadis rivayeti gibi nakledilir, ancak onun ama-

¹⁷ Polat, “Hadiste Metin Tenkidi (I)”, 118.

¹⁸ Ayhan Tekineş, “Hadis ve Tarih: Metodolojik bir Karşılaştırma”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2, sy. 2 (2004): 26-27.

¹⁹ Ali Çelik, “Tarih Yazıcılığında İsnad’ın Kullanılışı ya da Rivayetçi Metod”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3, sy. 2 (2003): 15.

cı tarihî olaylardan haber vermektir. Siyer, hadis gibi birbirinden bağımsız olayların her birini isnad yoluyla aktarmaz; olayları birbirine bağlayıp rivayetleri özetlemek ister. Her haber için ayrı sened zinciri vermek suretiyle olayları tekrarlayarak sözü uzatmaz.²⁰

2. Hadis Usulcülerinin İlk Siyerciler Hakkındaki Genel Görüşleri

Siyer müellifleri tarafından üstat olarak kabul edilen İbn İshak, hadisçiler arasında tartışmalı bir konumdadır. Bazı muhaddisler onu güvenilir bir muhaddis ve siyer yazarı olarak kabul ederken bazıları ise ona en ağır eleştirileri yöneltmişlerdir. İlk hadis müellifleri İbn İshak hakkında genelde olumsuz bir yaklaşım sergilemekte ve ondan rivayet nakletmeyi uygun görmemektedirler.

İbn İshak'a (ö. 151/768) en sert eleştirileri yönelten hadisçilerin başında Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gelir. Her iki müellif aynı dönemin âlimleridir ve aralarında sürekli bir husumet vardır. İbn İshak, Mâlik'in mevâlîden olduğunu; Mâlik de İbn İshak'ın mevâlîden olduğunu iddia etmiştir. Aralarındaki tartışmanın sebeplerinden birisi budur. Mâlik *el-Muwatta* kitabını yazdığı zaman İbn İshak: "Onu bana getirin, ben onun baytarıyım!" demiştir. Bu söz Mâlik'e aktarılınca o da: "Bu adam Yahudilerden rivayette bulunan bir deccal" diyerek cevap vermiştir. Karşılıklı söylenen bu sözlerden sonra aralarında öyle bir husumet oluşmuştur ki İbn İshak Irak'a gitmeye karar vermiştir. Ancak, daha sonra aralarında bir sulh anlaşması yapılmıştır. Ayrıca Mâlik, onun meğâzî konusundaki rivayetleri Yahudilerden almasına kızmış ve bu yüzden onu güvenilir bulmamıştır.²¹

Ahmed b. Hanbel de İbn İshak'ı eleştiren muhaddislerden biridir. Onun İbn İshak'ı eleştirisi İmam Mâlik'ten farklıdır. İmam Mâlik, İbn İshak'ı hem kişisel kusurları yönüyle hem de hadis ilmi açısından güvenilir bulmadığı için eleştirmiştir. Ahmed b. Hanbel ise İbn İshak'ı sadece rivayet usullerindeki kusurları ile tenkit etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, İbn İshak'ı hadislerde "tedlis"²² yapmakla ve

²⁰ Hamidullah, *Mukaddime*, 33-34.

²¹ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-eser fî fîmûni'l-meğâzî ve's-siyer*, 1-2, ta'lik: İbrâhim Muhammed Ramazan, (Beyrut: Dâru'l-kalem, 1414/1993), 1: 16-21.

²² Tedlis: Râvînin, şeyhinden işittiği ve işitmediği hadisleri birbirinden ayırt etmeks-

“haber-i vâhid”²³ rivayetlere yer vermekle tenkit eder. Bu anlamda İbn İshak’la ilgili şu eleştirilerde bulunur: “İbn İshak, hadise çok istekli birisiydi. İnsanların kitaplarını alır, onları kendi kitaplarının içine koyardı (yani tedlis yapardı)” Yine Ahmed b. Hanbel’e, “İbn İshak yalnız başına hadis naklettiği zaman onu kabul eder misin?” şeklinde bir soru sorulduğunda İbn Hanbel: “Hayır! Vallahi onu, cemaatten haber-i vâhid ile rivayet eder gördüm. Bunun sözünü onun sözünden ayırmıyor (tedlis yapıyor). Haberi kimin rivayet ettiğini kesin olarak belirtmiyor” diyerek bu soruya cevap verir.²⁴

Buhârî’nin İbn İshak’la ilgili görüşlerine gelince: Meşhur hadisçinin de onu güvenilir bulduğunu ve ondan rivayet alma konusunda cömert davrandığını söylemek güçtür. Genel olarak muhaddisler İbn İshak hakkında ne düşünüyorlarsa Buhârî de öyle düşünmüştür, demek yanlış bir ifade olmaz. Bu nedenle Buhârî’nin de diğer muhaddisler gibi İbn İshak’a mesafeli davrandığı söylenebilir.²⁵ Daha da ötesi, rivayetlerde tedlis yaptığı gerekçesiyle Buhârî’nin İbn İshak’tan nakil yapmadığı ve onun İbn İshak’tan sadece muallâk²⁶ hadisler aldığı ifade edilmiştir.²⁷

Muhammed Hamidullah, İbn İshak’ın eserine yazdığı mukaddimesinde ona yöneltilen bu eleştirilere yer vermiştir. Ona göre muhaddisler İbn İshak’ı horozlarla oynadığı, kadınlarla flört ettiği, kaderci olduğu, Mu’tezile mezhebine tabi olduğu ve Şîi olduğu için eleştirmişlerdir. Onu bu ithamlarla eleştiren hadisçilerden bir kısmı ise ondan rivayet almayı ihmal etmemişlerdir. Mesela; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî gibi meşhur muhaddisler ondan rivayet almışlardır.²⁸

zin rivayet etmesidir ki, işitmediği hadisleri de işitmiş olduğu vehmini uyandırdığı için, ayıbını ve kusurunu gizlemiş olur. Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, (Ankara: AÜİF Yay., 1980), 432.

²³ Haber-i Vâhid: Bir kişi tarafından rivayet edilmiş haberdir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, 22.

²⁴ Hamidullah, *Mukaddime*, 53.

²⁵ Osman Bilgen, “Buhârî’nin Siyer ve Meğâzî Rivayetlerine Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy. 30 (2014/2): 5-7.

²⁶ Muallâk: Senedin baş tarafından (müellif tarafından) bir veya sırasıyla daha fazla râvî atlanarak, zikredilmeyerek üst taraftaki râvîden rivayet edilmiş olan hadis. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, (İstanbul: Timaş Yay., 1987), 102.

²⁷ Veysel Özdemir, “Buhârî’nin Meğâzî Rivayetlerinde Tesâhülünün Olup Olmadığı ile İlgili Değerlendirmeler”, *Ekev Akademi Dergisi* 58 (Kış 2014): 451.

²⁸ Hamidullah, *Mukaddime*, 41-42.

İbn Şihâb ez-Zühri: “Meğâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshak’a başvursun!” diyerek onu meğâzî konusunda otorite kabul eder. Yine Zühri: “İçinde İbn İshak bulunduğu sürece Medine’de ilim kaybolmaz.” diyerek “meğâzî” ile sınırlandırdığı İbn İshak’ın üstatlığını ikinci sözünde “ilim” ifadesini kullanarak genişletmiştir.²⁹

Vâkîdî de tıpkı İbn İshak gibi İslam tarihçilerinin nazarında güvenilir bir müellif olarak kabul görünürken münekkid muhaddisler tarafından sika kabul edilmemiştir. Buhârî, Râzî, Nesâî ve Dârekutnî, Vâkîdî’nin “metrûku’l-hadîs”³⁰ olduğunu söylemiş ve ondan rivayette bulunmamışlardır. Bazı hadisçiler ise onu güvenilir bulmuştur. Mesela; Hâfız ed-Derâverdî onu, “Hadiste emîrû’l-mü’minîn” olarak vasıflandırmıştır. Yezîd b. Hârûn, “Vâkîdî sikadır” demiştir. Bunların yanında Ebû Ubeyd, Ebû Bekir es-Sâğânî, Mus’ab ez-Zübeyrî, Mücâhid b. Musa, el-Müseyyeb ve İbrâhim el-Harbî gibi hadis ehli de Vâkîdî’yi sika olarak kabul etmişlerdir.³¹

Vâkîdî, Mescid-i Nebî’de siyer dersi verdiği dönemde dersine katılanlar tarafından “rivayetlerin senedlerini birleştirmek ve kısaltmakla” suçlanmıştır. Vâkîdî ise bu suçlamayı: “Eğer her rivayetin senedini ayrı ayrı zikredersem konu uzar” diyerek cevaplamıştır.³² Ahmed b. Hanbel de Vâkîdî’yi, sened ve metinleri birleştirip tek sened ve metin hâlinde rivayet naklettiği gerekçesiyle eleştirmiştir.³³

Vâkîdî’nin hadis uydurduğunu iddia edenlere Zehebî: “Vâkîdî’yi hadis uydurmakla suçlayamam. Onu bu iddia ile suçlamak ölçülüp tartılmadan söylenmiş tutarsız bir ithamdır”³⁴ ifadeleri ile onu savunmuştur.

Vâkîdî’yi “garib hadis”³⁵ rivayet etmekle suçlayanlara İbn Seyyidi’n-Nâs şu ifadelerle karşılık verir:

²⁹ Hamidullah, *Mukaddime*, 43-44.

³⁰ Metrûk: Kizb, galat, fîsk, gaflet gibi bir cerh sebebiyle tenkit edilen râvînin tek başına rivayet ettiği hadise denir. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, 99.

³¹ İbn Seyyidi’n-Nâs, *Uyûnu’l-eser*, 23-24; Marsden Jones, *Kitabu’l-Meğâzî Muhakkiki’nin Mukaddimesi*, trc. Musa K. Yılmaz, (Ocak 2014), 38-39.

³² Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 1-16, thk. Beşşâr Avâd Ma’rûf, (Beyrut: Dâru’l-garbi’l-islâmî, 1422/2002), 4: 11; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân., *Siyerü’l-âlmî’n-nübelâ*, 1-23, (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1405/1985), 9: 460.

³³ Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 4: 24.

³⁴ Zehebî, *Âlâm*, 9: 469.

³⁵ Garib Hadis: Metin veya isnad yönünden tek kalmış veya benzeri başka râvîler tarafından rivayet edilmemiş hadise denir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, 114.

Vâkîdî'nin bilgisinin çokluğu, ilmî derinliği, haberlerinde garib bilgilerin bulunmasına yol açmıştır. Bu durum da onun eleştirilmesine sebep olmuştur. Hâlbuki onun Hz. Peygamber devri olaylarını çok yönlü araştırması, çok sayıda rivayet elde etmesine ve üstünlüğüne sebep kabul edilmelidir. Bu rivayetleri bilmeyen ve garib bulan kişi, onu ilk defa Vâkîdî'de görünce eleştirir. Ancak, yapılacak araştırma onun nakillerden dolayı kendisine yöneltilen suçlamalardan uzak olduğunu açıkça gösterecektir.³⁶

Muhaddislerin bir kısmı Vâkîdî'yi hadis konusunda yetersiz görse de meğâzî konusunda üstat olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. İbn Nedîm: “Vâkîdî meğâzî, siyer ve fetihler konusunda ayrıca hadiste, ahkâmı ve haberlerde ihtilaf ettikleri hususlarda bilgi sahibiydi”³⁷ sözüyle onun hakkını teslim etmektedir.

Cerh ve ta'dîl âlimlerinin çoğunluğu ilk siyer müelliflerinden olan İbn Sa'd'ı şerefli, faziletli, doğru sözlü ve genel olarak sika kabul ederler. İbn Nedîm: “Hâli mestûr bir sika, sahabî ve tabiîn ahbârında âlimdir.” diyerek onun zahiren adaletine hükmedilmesine karşılık gerçekte ne olduğunun bilinemeyeceğini anlatmak istemiştir.³⁸ Zehebî ve İbn Hacer gibi mu'tedil cerh ve ta'dîl âlimleri onu, doğrudan güvenilir bir şahsiyet olarak kabul etmişlerdir.³⁹

Hadis ve siyerde bilgi sahibi olan İbn Sa'd, bu bilgiye ilaveten tabakât alanında yazdığı *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* isimli kitabı sayesinde kendisinden sonra bu alanla ilgili eser yazan müelliflere de öncülük etmiştir. O, ilim dünyasında tabakât alanında üstün bir mevkiye sahiptir ancak, hadis alanında onun aynı mevkiye ulaştığını söylemek güçtür.⁴⁰

Siyer müelliflerinin isnad sistemine aykırı rivayetler naklettiği bir gerçektir. İbn İshak ve Vâkîdî'nin rivayetleri arasında hadisçilerin eleştirisi haklı çıkaracak birçok haber bulunmaktadır ki bunun iki ilim dalı arasındaki yöntem farklılığından kaynaklandığını yukarıda belirttik. Hadis riva-

³⁶ İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-eser*, 1: 24-25.

³⁷ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrâhim Ramazan, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1417/1997), 127-128.

³⁸ İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 128.

³⁹ Zehebî, *A'lâm*, 10: 665-666; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1-12, 1. Baskı, (Hindistan: Matbâatu dâirati ma'ârif en-nizâmiyye, H. 1326), 9: 184.

⁴⁰ Ali Çelik, “İbn Sa'd'ın Hadisçiliği”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, sy. 13 (2017): 291.

yetleri çoğunlukla dinî içerikli haber ve bilgiler aktardığı için bu rivayetlerin tarih bilgisi içeren siyer rivayetleri ile aynı tenkit sisteminde değerlendirilmesinin isabetli olmayacağını da yukarıda ifade ettik. Şimdi bu görüşü desteklemek için örnek rivayet olarak Medine sözleşmesini ele alabiliriz.

3. Medine Sözleşmesi

Buhârî, Müslim, Nesâî gibi ilk hadis kitaplarında sözleşmenin tamamını ele alan bir rivayet bulamadık. Bu yüzden daha sonra yazılmış olan Beyhakî'ye (ö. 458/1066) müracaat ettik. Beyhakî'nin rivayetinde İbn İshak ile aynı ifadelerin kullanıldığını ve rivayetin özeti verilerek sözleşme metninin tam olarak nakledildiğini, hadis ve siyer metnlerinin isnadında İbn İshak'ın müşterek râvî olarak yer aldığını gördük.

İbn İshak, Medine sözleşmesini isnad sistemine aykırı davranarak tek başına nakletmesine rağmen bir hadis müellifi olan Beyhakî bu metni ondan aynı ifadelerle aktarmıştır. İbn İshak'ta 47 madde olarak yer alan rivayetin ilk 12 maddesi Beyhakî'nin kitabında yer almaktadır.

İbn İshak'ın dışında İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* isimli eserinde sözleşmenin 47 maddesine ulaştık. İbn Kesîr'in de bu haberi Muhammed b. İshâk'tan aldığını gördük. Ayrıca bu sözleşmenin metnini Muhammed Hamidullah'ın *el-Vesâiku's-siyâsiyye*'sinde tespit ettik. Ancak, Hamidullah'ın orijinal dilde verdiği bu metinde sened bilgisinin yer almadığını, *İslam Peygamberi* isimli Türkçeye çevrilmiş eserinde ise sözleşmenin Arapça ve Türkçe olarak yer aldığını gördük.⁴¹

Beyhakî'nin rivayetinde sözleşme metninin ilk 12 maddesi aşağıdaki sened zinciri ve metin ile yer almaktadır.

Beyhakî'nin Rivayeti: Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub > Ahmed b. Abdulcebbâr > Yunus b. Bükeyr > İbn İshak > Osman b. Muhammed b. Osman b. Ahnes b. Şerîk şöyle dedi: Ben bu kitabı (yazıyı) Ömer b. Hattâb'ın (r. a.) ailesinden (akrabasından) aldım...

⁴¹ Sözleşmenin orijinal metinleri için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şeyri, (Dâru İhyâi't-turâs el-'Arabî, 1408/1988), 3: 273-276; Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, (Beirut: Dâru'n-nefâis, 1405/1985), 59-62; Sözleşme metninin Arapçasını ve Türkçeye çevrilmiş hâlini görmek için bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2003), 202-210.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed (sav) tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihat edenler için tanzim edilmiştir. İşte bunlar diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil ederler.

Kureyş'ten olan muhacirler kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin kurtuluş fidyesini mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet esasına göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

Benî Avflar, kendi aralarında âdet olduğu üzere önceki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir. Müslümanlardan oluşan her zümre harp esirlerinin kurtuluş fidyelerini mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet esasına göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

Bundan sonra Hz. Peygamber aynı ifadelerle Benî Hâris, Benî Sâide, Benî Cuşem, Benî Neccâr, Benî Amr b. Avflar, Benî Nebitler ve Benî Evsleri zikretti.

Sonra da şöyle dedi: "Mü'minler kendi aralarında ağır mali mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi bu hâlde bırakmayacaklar, kurtuluş fidyesi veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir."⁴²

İbn İshak, yukarıda "Medine Sözleşmesi" başlığı altında verdiğimiz haberi "Resulullah'ın (sav) Muhacirler ile Ensar Arasında Mektubu (Yazısı) ve Yahudilerle Saldırmazlık Antlaşması" şeklinde vermiştir.⁴³

Beyhakî'nin rivayetinde sened zincirinin tamamı verilmesine rağmen İbn İshak, bazı haberlerinde yaptığı gibi bu haberde de rivayet zinciri kullanmadan tek başına nakil yapmıştır.

İbn İshak'ın Rivayeti: *Resulullah (sav) muhacirler ile ensar arasında birleştirmek için bir mektup (yazı) yazdı. O yazıda Yahudilerle saldırmazlık antlaşması yaptı ve onlarla muahede yaptı. Dinleri ve malları üzerinde kalmalarını kararlaştırdı. Leh ve aleyhlerine bazı şartlar koştı... Şöyle: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu kitap (yazı) Peygamber Muhammed'den*

⁴² Beyhakî, *Sünen-i kübrâ*, 1-10, muhakkik: Muhammed Abdulkâdir Atâ, (Mekke: Mektebe dâru'l-bâz, tsz.), 8: 106, Hadis No: 104: 8-15047. (Bu hadisin çevirisinde Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* isimli eserinden faydalanılmıştır.)

⁴³ İbn İshak-İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 1-4, trc. Hasan Ege, (İstanbul: Kahraman Yay., 2006), 2: 172.

(sav) Kureyş ve Medineli mü'min ve Müslümanlar ve onlara tabi olup onlara iltihak edenler ve onlarla birlikte mücâhade edenler arasında bir antlaşmadır. Onlar insanlardan ayrı bir tek ümmettirler.

Kureyş'ten olan muhacirler İslam'dan önceki halleri üzere aralarında diyetlerini verirler. Onlar esirlerinin fidyelerini mü'minler arasında iyilik ve adaletle öderler.

Benî Avf da eski halleri üzere ilk diyetlerini aralarında verirler. Her tâife esirlerinin fidyelerini mü'minler arasında iyilik ve adaletle öderler.

Benî Sâide İslam'ın geldiği zamanki halleri üzere eski diyetlerini aralarında öderler. Onlardan her bir tâife esirlerinin fidyelerini mü'minler arasında iyilik ve adaletle öderler.

Benî Hâris İslam'ın geldiği zamanki halleri üzere eski diyetlerini aralarında öderler. Onlardan her bir tâife esirlerinin fidyelerini mü'minler arasında iyilik ve adaletle öderler.

Benî Neccâr İslam'ın geldiği zamanki halleri üzere eski diyetlerini aralarında öderler. Onlardan her bir tâife esirlerinin fidyelerini mü'minler arasında iyilik ve adaletle öderler.

Benî Amr b. Avf da İslam'ın geldiği zamanki halleri üzere eski diyetlerini aralarında öderler. Her bir tâife esirlerini kurtarmak için mü'minler arasında iyilik ve adaletle fidyesini verir.

Benî Nebit de İslam'ın geldiği zamanki halleri üzere eski diyetlerini aralarında öderler ve onlardan her bir tâife esirlerini kurtarmak için mü'minler arasında iyilik ve adaletle fidyelerini verirler. Benî Cuşem'in de durumu aynen bunlar gibidir.

Benî Evs de İslam'ın kendilerine geldiği zamanki halleri üzere eski diyetlerini aralarında öderler ve onlardan her bir tâife esirlerini kurtarmak için mü'minler arasında iyilik ve adaletle fidyelerini verirler.

Ve mü'minler aralarında ağır borçlu olanlar ve ailesi kalabalık olan bir kimseyi gerek fidiye hakkında gerek diyet hakkında ona iyilik etmeden onu terk etmezler...⁴⁴

İbn İshak'ın rivayetinde sözleşmenin tamamı bulunmasına rağmen Beyhakî'nin rivayeti ile karşılaştırma yaptığımız için Beyhakî ile aynı oranda metin bilgisi vermeyi yeterli gördük.

⁴⁴ İbn İshak-İbn Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, 2: 172-173.

Hadis usulcülerine göre İbn İshak'ın yukarıdaki siyer rivayetini tek başına nakil yapması bir kusur olarak görülmektedir.

Siyer yazarlarının bir haberi tek başına nakletmeleri onların ilk defa uyguladıkları bir yöntem değildir. Onlar, bazı haberlerde râvî zincirine gerek duymazlar. Bu, onların rivayet yöntemini bilmedikleri anlamına gelmez. Siyer yazarları ile hadisçiler arasındaki yöntem farklılığı bu neticeyi doğurmuştur. Çünkü siyer müellifleri bazen birbiri ile alakalı birkaç rivayet silsilesini tek bir sened zinciri ile hatta bazen tek bir râvî ile nakledebilirler.

Hadis müellifi Beyhakî'nin yukarıdaki haberi kendisinden en az iki asır önce yaşayan İbn İshak (ö. 151/768) vasıtasıyla nakletmesi genel görüşün aksine hadisçilerin siyer müelliflerinden doğrudan veya dolaylı olarak haber naklettiklerini göstermektedir. Medine sözleşmesi hakkındaki haberi İbn İshak tek başına nakletmiş, Beyhakî ise bu haberi râvîleri arasında İbn İshak'ı da zikrederek aynı metin bilgisi ile aktarmıştır. Dolayısıyla Medine sözleşmesi hakkındaki bu rivayet bize bir siyeri olan İbn İshak yoluyla ulaşmıştır. O, bu haberi tek başına rivayet ederek bir anlamda günümüz bilim insanlarına önemli bir hizmet sunmuştur. Eğer hadis usulcülerini bu haberi tek râvî ile nakledildiği gerekçesiyle engellemiş olsalardı şu anda "Medine Sözleşmesi" adıyla bir belgeye sahip olamayabilirdik.

Medine sözleşmesini tek başına nakleden İbn İshak her ne kadar hadis usulcülerinin yöntemine aykırı davranmış olsa da kendisinden sonraki İslam nesline önemli bir siyasi vesikayı miras bırakmıştır.

Sonuç

Siyer yazarlarının hadisçiler gibi her haber veya olay için ayrı sened zinciri vermeden nakil yapmalarının arka planında üç sebep zikredilebilir. Birincisi, dönemlerinin ilim anlayışının böyle bir uygulamaya ihtiyaç duymamasıdır. İslam öncesi sözlü rivayetlerde sened kullanma zorunluluğunun olmaması dolayısıyla siyer rivayetlerinin de eski anlayışa uygun olarak isnadsız aktarılabilceği düşüncesinin devam ettirilmesidir. Bu düşünceye uygun olarak, siyer metinlerinin hadis metinleri gibi hüküm içermemesi veya ibadetler gibi Müslümanların hayatlarını doğ-

rudan etkileyen bir konuya temas etmemesi nedeniyle bu nakillerde inceden inceye bir tenkide gerek duyulmamıştır. İkincisi, siyer yazarlarının her haber ve olay için ayrı ayrı sened zinciri kullanması durumunda olayın seyri dağınık ve düzensiz bir hâl alacak, olaylar arasında bağlantı kurmak zorlaşacak ve bu metinler sened zincirlerinin yoğunluğu sebebiyle sıkıcı bir hâl gelecektir. Üçüncüsü ise, siyercilerin bir haberi isnad usulüne dikkat etmeksizin rivayetleri sonrakilere taşımakla çok önemli bir hizmete vesile olduklarını düşünmeleridir. Şayet onlar, kendilerine ulaşan rivayetleri isnad kuralına uymadıkları için atmış olsalardı birçok rivayet tarihin sahnesinden kaybolup gitmiş olacaktı. Başka bir ifadeyle, eğer siyer âlimleri de hadisçiler gibi tam bir isnad tenkidi yapmış olsalardı onların sağlam ya da güvenilir bulmadıkları birçok haber ve bilgi çöpe atılmış olacaktı ve biz hiçbir zaman onlardan haberdar olamayacaktık.

Kaynakça

- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.
- Beyhakî, Sünen-i Kübra, 1-10, (thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Mektebe dâru'l-bâz, Mekke, tsz.
- Bilgen, Osman. "Buhârî'nin Siyer ve Meğâzî Rivayetlerine Yaklaşımı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy. 30 (2014/2): 5-7.
- Bouamrane, Chick. "İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış". (çev. Nesimi Yazıcı), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ankara: 1988).
- Çelik, Ali. "İbn Sa'd'ın Hadisçiliği". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, sy. 13, (2017): 277-294.
- Demircan, Adnan. *Siyer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 1-12, 1. Baskı, Hindistan: Matbâatu dâirati ma'ârif en-nizâmiyye, H. 1326.
- Bağdâdî, Hatîb. *Târihu Bağdâd*. (thk. Beşşâr Avâd Ma'rûf), 1-16, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1422/2002.
- Eren, Mehmet. "Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve İlk Kaynakları I". *Dini Araştırmalar* 2, sy. 6, (Ocak-Nisan 2000): 133-162.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2003.

- Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1405/1985.
- Hamidullah, Muhammed. *Siyer-i İbn İshak'a yazdığı Mukaddime*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. (çev. Salih Tuğ), 1-2, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihi (İlk Dönem)*. Ankara: AÜİF, 1999.
- İbn İshak-İbn Hişâm. *Sîret-i İbn Hişâm*. 1-4, (çev. Hasan Ege), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*. (thk. Ali Şeyri), Beyrut: Dâru ihyâi't-turâs el-'Arabî, 1408/1988.
- İbn Nedîm, *el-Fihrist*. (thk. İbrâhim Ramazan), Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1417/1997.
- İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-eser fi fînûni'l-meğâzî ve's-siyer*. 1-2, (ta'lik: İbrâhim Muhammed Ramazan), Beyrut: Dâru'l-kalem, 1414/1993.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbu'l-Mevzûât*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1995.
- İmtiaz, Ahmed, "Bir Muhaddis Olarak Vâkıdı". (çev. Ramazan Özmen), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2000): 429-439.
- Jones, Marsden. *Kitabu'l-Meğâzî Muhakkiki'nin Mukaddimesi*. (çev. Musa K. Yılmaz), İstanbul: İlk Harf Yayınevi, Ocak 2014.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1980.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- Öksüz, Nilgün. "Hadis-Tarih İlişkisi ve Buhârî'nin et-Tarîhu'l-Evsatın'daki Metodu". Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.
- Öz, Şaban. "İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri" Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Özdemir, Veysel. "Buhârî'nin Meğâzî Rivayetlerinde Tesâhülünün Olup Olmadığı ile İlgili Değerlendirmeler". *Ekev Akademi Dergisi* 18, sy. 58 (Kış 2014): 395-453.
- Polat, Selahattin. "Hadiste Metin Tenkidi (I)". *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 6 (1989): 118.
- Polat, Selahattin. "Cerh ve Ta'dilin Tenkidi". *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 2 (1985): 221.

- Reem, Azzâm. “Hadis Kritiği ve Hadis Metodolojisi ile Modern Tarih Metodolojisinin Mukâyesesi”. (çev. Halil Kilercioğlu), *Yeni Ümit* 57 (2002): 36.
- Robson, James. “İbn İshak’ın İsnad Kullanışı (1)”. (çev. Talat Koçyiğit), *AÜ-İF Dergisi*, (1962): 118.
- Severcan, Şefaettin. “Rivayetlerin Bilimselliği. Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi”, *İstem* 9, (2007): 25.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İSAR, 1998.
- Tekineş, Ayhan. “Hadis ve Tarih: Metodolojik bir Karşılaştırma”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2, sy. 2 (2004): 26-27.
- Togan, Zeki Velîdi. “Ortaçağ İslam Âleminde Tenkidi Tarih Telakkisi”. *İslam Tedkikleri Enstitüsü Dergisi* 1/1-4, (1953): 43.
- Yardım, Ali. *Hadis I*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1984.
- Zehebî. *Siyerü âlâmi’n-nübelâ*. 1-23. Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1405/1985.